

Зміст

<i>Скопненко О. І.</i> Світ, розбитий на скалки, у візії Івана Франка	5
Для домашнього огнища. Повість	29
Украдене щастя. Драма з сільського життя в 5 діях	269
Терен у нозі. Оповідання з гуцульського життя	401
Сойчине крило. Із записок відлюдька	433

Світ, розбитий на скалки, у візії Івана Франка

Парадокс геніального Івана Франка в тому, що він начебто й відомий нам, адже про нього написано багато, Франкові твори викладають у школі, за мотивами його романів і повістей знято не один художній та анімаційний фільм. Астероїд, майдани й вулиці, театри, університети, школи й парки в багатьох містах названі на честь цього письменника й мислителя. В Україні створено наукові центри франкознавства, зокрема активно провадить студії Франкової спадщини Інститут Івана Франка НАН України, а також засновано кілька премій імені І. Франка за визначні здобутки в різних галузях: у літературознавстві, у галузі інформаційної діяльності, за переклади й популяризацію української літератури за кордоном. Утім, щойно занурюєшся в тексти письменника, то бачиш, що й досі літератор неосягнутий, мало відрефлексований, неспопуляризований на рівні широкого загалу, тобто нація як цілість ще не збагнула, хто народився на її землі. Він і лірик, і трибун, і тонкий психолог, і естет, і політик, і філософ, і літературознавець, і фольклорист, і етнолог, і мовознавець, поет і прозаїк — людина-енциклопедист і творець нового змісту. Неоднаковий у різних творах, суперечливий і наполегливий. Франкова художня творчість уражає кількістю тем, сюжетів, образів, художньою мовою. Не раз доводиться

дивуватися, як багато він устиг. Часто саме І. Франко вперше в українській літературі порушував складні морально-етичні проблеми, описуючи життя суспільства. При цьому письменник міг бути зануреним і в нагальні тогочасні проблеми, і підноситися понад утилітарні потреби літератури своєї доби. Він писав для різних читачів: і для інтелектуалів, і для широкого загалу. І. Франко міг заявити, що «я не думаю писати похлопськи і для хлопів», тобто для селян і про селян, а пізніше змінити свою думку й створити яскраві зразки літератури для масового читача. Водночас ніколи не зрікався українського погляду на світ, хоч тривалий час і доводилося заробляти «в наймах у сусідів» — у польських часописах і газетах. Не буде перебільшенням сказати, що сучасна українська культура великою мірою має прометеївську іскру стійкості, бо вихована на спадщині І. Франка. Проте для того, щоб традиція не вичахла, потрібно її культивувати — додавати живого вогню до узвичаєного сприйняття класичних текстів, у яких, незважаючи на віддаленість їхнього створення від нашого часу, вдається «відчитати» любов і ненависть, розрахунок і людяність, гнів і милосердя, жадібність і щедрість, вірність і підступність, біль і вдячність. Власне, усі емоції, що супроводять нас упродовж життя. І роблять людину людиною залежно від міри вияву цих почуттів.

І. Франко народився 27 серпня 1856 року в Нагуєвичах Дрогобицького повіту в Королівстві Галичини й Володимирії (таку назву мала провінція Габсбурзької імперії, до якої входили українські землі Наддністрянщини). Батько, Яків Франко, був заможним ковалем, а мати Марія, з роду Кульчицьких, походила зі збіднілої шляхти. Незважаючи на раннє сирітство, І. Франко здобув добру освіту: закінчив Дрогобицьку гімназію, навчався на філософському факультеті Львівсь-

кого університету, завершив навчання в Чернівецькому університеті. Здобув науковий ступінь доктора габілітованого, був членом Наукового товариства імені Шевченка, товариства «Просвіта», обраний почесним доктором Харківського університету. Писав свої твори здебільшого українською, польською та німецькою мовами. Його праці з'являлися друком в українських, польських, австрійських, чеських періодичних виданнях. Мав феноменальну пам'ять. Був активним громадським і політичним діячем. Нитки його долі були переплетені з ідеями та працею всіх найпомітніших українських інтелектуалів другої половини ХІХ — початку ХХ століття. Простіше назвати тих, хто не входив до орбіти І. Франка, ніж діячів його кола. Сучасна традиція українського красного письменства, гуманітаристики, філософської й політичної думки великою мірою виросла на рецепції Франкової спадщини.

Життя І. Франка було сповнене випробувань і негараздів. Галичина в той час перебувала в складі Австро-Угорської імперії в подвійному колоніальному пригніченні: австрійському й польському. Відень прагнув грати на суперечностях між поляками й українцями Галичини, щоб провадити свою політику упокорення далекої провінції, а польська провідна верства, у руках якої була економічна потуга краю та адміністративний вплив, намагалася асимілювати українців та унеможливити їхнє національне відродження. Тому будь-який політичний або інтелектуальний український рух викликав підозру в панівних колах. І. Франко очолював багато модерних культурних і політичних проєктів, його ідеї часто наражалися на критику не лише в чужих середовищах (польському й австрійському), а й серед багатьох українців. 1878 р. цісарський суд визнав І. Франка разом із товаришами

винними у створенні таємного соціалістичного гуртка й засудив до шеститижневого ув'язнення. Це фатально вплинуло на Франкову долю: у в'язниці він тяжко захворів, недуга перейшла в хронічну форму й мучила його все життя, він як людина із судимістю не міг стати вчителем, був позбавлений стипендії, навчання у Львівському університеті загальмувалося, батько його нареченої Ольги Рошкевич не дав згоди на шлюб. І пізніше поліція переслідувала І. Франка. 1880 р. його заарештували в Коломиї за поширення соціалістичних ідей. Через три місяці визнали, що арешт був безпідставним. Утретє І. Франка заарештували 1889 р. у Львові, звинувачуючи його в шпигунстві на користь Росії. І знову звільнили через брак доказів. І. Франко активно цікавився соціалістичними ідеями, які набули великої популярності серед європейських інтелектуалів, і в певний період свого життя називав себе «соціалістом і радикалом», але не марксистського типу, а драгоманівського, на федералістичній основі. У зрілому віці він дійшов висновку: «<...> державна програма соціалізму аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що, проведений справді в життя, міг би статися великою гальмою розвою». Пізніше, характеризуючи соціалістичний лад, зауважив, що «Енгельсова держава» перетворилася б на «народну тюрму»: «Люди виростали б і жили би в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава сталась би величезною народною тюрмою». Не можна сказати, що тільки ранній І. Франко застерігав проти тоталітаризму. Письменникові було лише тридцять років, коли він зробив узагальнення: «<...> на доктринах Маркса й Енгельса, в якій, незважаючи на її мниму свободолюбність, в основі лежить ідея деспотиз-

му та поневолення не тільки тіл, але ще більше душ і думок людських». Пізніший розвиток світової історії довів, що саме так і влаштовані тоталітарні режими лівого спрямування.

1896 р. І. Франко писав: «Зробити з <...> мас політичну силу <...> — ось <...> головна мета <...>. До тої мети мусить підходити й вища літературна і наукова праця: вона мусить давати арсенал думок, фактів та поглядів для популяризаторів, мусить і серед інтелігенції скріплювати віру в рідний ґрунт, в силу нашої нації, мусить відновлювати всі кращі традиції нашої минувшини і прищиплювати до них усі кращі здобутки загальнолюдської цивілізації. Тільки тоді ми здобудемо собі політичну силу на своїм ґрунті; тільки така інтегральна, всестороння праця зробить нас справді чимсь, зробить нас живою одиницею серед народів. Бо ані фіра [віз. — О. С.] книжок самих сего не зробить, ані копиця брошур самих, ані півкопи [тридцять. — О. С.] послів [депутатів до Державної ради у Відні та Галицького крайового сейму. — О. С.] самих, ані Академія наук сама, ані тисяча шкіл з руською [українською. — О. С.] мовою викладовою самою, ані тисяча віч самих. Треба всего сего, на всі боки, щоб ми справді росли органічно, то тоді тяжче буде ворожій силі спинити нас в тім рості». Людина з такими переконаннями не могла спокійно прожити життя в чужій державі, у якій робили все, щоб українці не виборсалися з рабських тенет колоніального пригнічення.

1886 р. І. Франко одружився з Ольгою Хорунжинською, яка походила з Наддніпрянщини, була високоосвіченою людиною, перекладала з різних мов художні твори. Вона допомагала І. Франкові в його літературній і науковій діяльності. Мала психічне захворювання, яке з роками прогресувало, що негативно впливало на атмосферу в родині.

Для домашнього огнища

Повість

I

В невеличкім, чистенькім і зі смаком прибранім салонику¹ дві дами заняті² живою розмовою.

Обі³ однакових літ, однаково показного росту, обі вродливі, в цвіті віку, обі вбрані добірно і зі смаком. Говорять між собою інтимно, інколи мимоволі понижуючи голос до таємного шепоту, хоч ані в салонику, ані в сусідніх покоях, ані в сінцях нема й душі живої.

Одна з них, розкішно розвита брюнетка з блискучими чорними очима, з цвітом молодости і здоров'я на повних, рум'яних щоках, на чудово викроених малинових устах, з маленькою ямочкою на круглому підборідді, що надавала їй вираз жартівливої молодости і невинности, — се, очевидно, пані дому. Ніхто би по ній не пізнав, що її 28 літ, що вона мати двоїх⁴ дітей, котрі

¹ Салоник — змени. до салон.

² Занятий тут — зайнятий.

³ Обі (діал.) — обидві.

⁴ Двоїх (діал.) — двох.

ходять вже до початкової школи, — так молодим, свіжим і непочатим видається її лице, вся її еластична, дівоча і чаруюча постать. В простім, а проте дорогім і елегантнім домовім¹ убранні, вона дуже живо занята тим, що «робить порядок» у салонику: знімає полотняні футерали² з м'яких, коштовних меблів і з золочених рам дзеркал та образів, уставляє симетрично статуетки та оздобну посуду на комоді, придивляється і примірює, де би найкраще стояти букетам з живих цвітів, що настромлені в делікатні вазоники³ з золоченого скла, розливають сильні пахощі на ввесь салоник.

Упоравшись з сим, підбігла до невеличкого, перламутром викладеного столика і накрутила старосвіцький металевий годинник, що довгий час без діла дрімав під хрусталеvim клошем⁴. Одним словом, молода пані «виганяє пустку» з сього салоника, котрий, очевидно, чимало часу стояв пустий, запертий. В коминку тріщить і гуде веселий вогонь, що звільна⁵ оживлює, ogrіває заморожене повітря салоника, немов достроює⁶ його до оживлених рухів, цвітучого лица і розіскрених очей пані дому.

— Але ж, Юлечко, — говорить вона дзвінким, дивно проймаючим голосом, — не роби ж мені тої прикрости,

¹ Домовий — домашній.

² Футерал — чохла на меблях.

³ Вазоник (*діал.*) — горщик для квітів, ваза.

⁴ Хрусталеvim клош — кришталеvim абажур.

⁵ Звільна *тут* — поступово.

⁶ Достроювати — підлаштовувати.

роздягнися, присядь на хвилечку! Я занята, се правда, але так... знаєш, така вже моя вдача, що ані хвилі не можу дармувати. Я би се могла її і по обіді зробити, ну але знаю, що ти мені цього за зле не приймеш.

— Що ж, знов, Анельцю! Адже ж власне задля того...

— Ні, ні, не кінчи⁷, не говори мені нічогосінько: задля цього чи задля того! — перебила її господиня, притулюючи її своєю білу, пухку, маленьку ручку до уст і силою втискаючи її на крісло. — Коли вже ти прийшла до мене, то напевно знаю, що не без причини. І добре зробила, що власне тепер прийшла, — додала по хвилевій мовчанці, під час котрої її приятелька знімала капелюх. — Мариня пішла до міста, діти ще в школі, можемо поговорити свобідно⁸.

— Але твій чоловік, — з виразом якогось заклопотання промовила друга дама, — авжеж⁹, він сьогодні має приїхати, не правда?

— Власне, власне! — живо відмовила Анеля, — але аж вечером¹⁰. Антось писав мені з Перемишля, що мусить там ще полагодити якісь формальності.

— Ну то добре, коли так! Я думала, що зрана¹¹ приїде, тим поїздом, що власне о дев'ятій надійшов.

— Що ти говориш! — скрикнула Анеля з жартівливим обуренням. — Тепер вже пів до одинадцятої. Якби був

⁷ Не кінчи *тут* — не кажи далі.

⁸ Свобідно (*заст.*) — вільно.

⁹ Авжеж (*діал.*) — адже.

¹⁰ Вечером (*діал.*) — увечері.

¹¹ Зрана (*розм.*) — зранку.

тим поїздом приїхав, то вже би давно був у мене. О, я його знаю! Він би не видержав так довго.

Уста її і очі заблисли при тих словах напівжартівливим, напіврозкішним усміхом.

— Ах, так! Без сумніву! — сказала Юльця. — Вспокоюеш¹ мене цілковито. А щоб перейти на те, що я тобі мала сказати, — додала, мимоволі понижуючи голос, — то... може, воно й нічого, може, се так тільки... Але ти знаєш, яка моя натура. Нехай що-небудь найменше, і я зараз перелякаюся так, що крий Боже.

Вираз її лица, її очі і ціла її подоба, бачилось, потверджували правду тих слів. Все в ній проявляло ненастанний внутрішній неспокій, і то не хвилевий², але якийсь органічний, вроджений, що плив з недостатчі рівноваги між поодинокими силами її душі, між чуттям і волею, між бажаннями і спосібністю³ до їх заспокоєння. Хоч ровесниця Анелі, хоч не менше від неї вродлива і одягнена в елегантний візитовий⁴ стрій, вона все-таки виглядала на яких десять літ старшою від своєї товаришки. Її величезні русяві коси, обвиті довкола голови, бачилось, пригнітали те низьке чоло, порисоване⁵ вже легенькими морщинками⁶, те бліде, дрібне, доцвітаюче личко з блискучими очима, що раз у раз бігали неспо-

¹ Вспокоювати (*заст.*) — заспокоювати.

² Хвилевий (*заст.*) — хвилинний.

³ Спосібність (*розм.*) — здатність.

⁴ Візитовий (*рідко*) — візитний.

⁵ Порисований (*розм., перен.*) — помальований.

⁶ Морщинка (*розм., рідко*) — зморщечка.

кійно. Коли говорила, кінчики її уст тремтіли судорожно, а в руках м'яла раз у раз напарфумовану батистову хусточку. Хто їй ближче приглянувся, той мусив достерегти⁷, що не любила ніколи довший час спочивати очима на однім предметі, що часто якимось мимовільно, з привички, озиралася, щоби хто її не підслухував, і так само часто машинально поправляла складки своєї сукні. Навіть в тих хвилях, коли сміялася, коли слова рвучим потоком плили з її уст, навіть в тих рідких хвилях видно було якийсь вираз терпіння і тривоги на її лиці, щось таємне і принадливе, мов загадка, а глибоке, мов гірське озеро.

— Аякже, аякже! — з усміхом щибетала Анеля, виймаючи з комоди велику срібну тацю з емальованими на ній головками ангеліків. — Щоб то було, якби моя Юлечка не мала раз якогось страховинного прочуття⁸, не переживала смертельної тривоги! Ну, ну, успокійся⁹, моя любочко, і скажи, яким прочуттям ти знов мучишся?

— Жартуєш, Анельцю, — сумовито відповіла Юльця. — Щаслива ти, що можеш жартувати! Такий уже, видно, твій темперамент. Як я тобі завидую його! Ах, а я!.. Ну але сим разом, любя моя, не в прочуттях діло. Боюся дуже, щоб не було щось геть гіршого!

Легенька хмарка пробігла по лиці Анелі. Зупинилася на середині покою, несучи тацю, щоби поставити її на столі, і пильно зирнула в лице своєї товаришки.

⁷ Достерегти (*заст.*) — помітити.

⁸ Прочуття (*діал.*) — передчуття.

⁹ Успокоїтиса (*заст.*) — заспокоїтиса.

С **Сойчине крило**

Із записок відлюлька

